

ском дошао је у Боку Которску, да нам затвори пут у случају неког нашег бјекства које би покушали преко мора, тако радећи да сви постанемо жртве турске сабље. Чак у вријеме наше треће битке између нас и Турака, 3 децембра, Млечани, вјерујући да ће бити несрећна за нас једна група Ришњана, млетачких поданика, удаљила се од својих граница и дошла у нашу земљу да плијени наша стада од којих, неопажени од наших, због заузетости у борби, успјело им је да опљачкају знатан број. Међутим, мало наших чобана, чувши за догађај, стали су да их гоне, прекинули им пут и огњем из пушака, храброшћу и божјом помоћу успјели да поврате цио плијен и да убију осам Ришњана и исто толико ране. И сада, ево захвалност за наше толике заслуге и службе, које смо имали за Републику у толиким ратовима против Турака. О овом акту свирепости и неправде не можемо урадити ништа осим позвати се на суд господњи и да ви он врати широким руком.

Писано у Црној Гори у митрополитској резиденцији Цетиње 28 јануара и премљено у Риједи 28 фебруара исте године по старом 1757.

СИТНИЈИ ПРИЛОЗИ ХЕРЦЕГОВАЧКОМ И КРИВОШИСКОМ УСТАНКУ ГОДИНЕ 1882

Херцеговачки и Кривошиски устанак године 1882 спадају у ред значајних догађаја наше историје XIX вијека. Они имају много додирних тачака и сличности и заслужују да, и поред оног што је досад о њима написано, буду предмет даљег проучавања. Још увијек нису објављени многи архивски документи и новинска грађа о овим устанцима. У томе материјалу, несумњиво, има и важних и интересантних података и детаља који могу још више да освијетле прилике и догађаје из 1881—1882, везане за ове устанке.

Проучавајући архивску грађу у Државном архиву у Задру и Котору, нашао сам неколико докумената из тога периода и објављујем их на овом мјесту. У оцјену докумената као извора нећу улазити.

1

9 децембра 1881. Објава котарског поглавара у Котору о хватању Стојана Ковачевића и другова. Писана је на талијанском и нашем језику. Гласи:

Br. 1123/taj.

Objava!

Budući su se od neka doba pojavili u ovome okružju u izvanrednom broju zločini razbojstva deračine, krađe, paleža i slični te pošto je tim poremećen javni red i mir kano i sigurnost osoba

i imetka, ustanovljavaju se po naredbi Nj. pr. Gospodina C. Kr. Namjestnika za uhićenje doljenaznačenih zločinaca sljedeće nagrade

Za Stojana Kovačevića 100 dukata i za svakog od sljedećih zločinaca po dvadeset dukata biva:

1 Petar Manojlović, 2 Obren Mirić, 3 Živko Buha, 4 Stojan Božović, 5 Blagoje Mandić, 6 Tomo Popovac, 7 Lazar Rebić, 8 Murat Mehić, 9 Mihailo Kovačević, 10 Jole Krtolica, 11 Stefan Krtolica, 12 Jovan Čolaja, 13 Duka (?) Mandić, 14 Rade Mandić, 15 Lazar Klaić, 16 Jovan Šutić.*)

17 Petar Milić (Bjelica) del Montenero.

18 Jovo Nikolin Bronzić da Kameno del Comune

19 Vuko Jovov Stiepić di Castelnuovo.

20 Simo Jovov Vuković.

Što se dava na javno znanje dodatkom, da će se nagrade isplatiti bilo da se zločinca živa uhvatiti ili mrtva donese.

Kotor 9, Prosinca 1881.

C. Kr. Kotarski Poglavar

Budisavljević

(Државни архив Котор, фасц. Кривошијски устанак 1882):

2

У једном телеграму (без датума) каже се:

Stanje javno sigurnosti u Bosni Hercegovini postaje sve to opasnije. Mnogi činovnici i vojnici koji imaju familje šalju ih van Bosne Hercegovine svojim kućam. Te obitelji dolaze svaki dan u Metković pod snažnom vojničkom pratnjom jer se na putu iz Mostara u Metković pojavljuju Kovačevićevi četnici. Iz Krivošija nikakve novosti.

(Državni arhiv Zadar, Atti presidiali dell' I. R. Governo della Dalmazia, anno 1882, busta unica, categoria Geheime Akten (31).

3

18 јануара 1882. Копија извјештаја котарског поглавара у Котору о ситуацији у Боки Которској. Извјештај (№ 6 geh.) упућен је министру претседнику грофу Тафеу у Бечу. У њему се износе и неки детаљи из разговора с руским министром резидентом Јонином у вези с приликама у Босни и Херцеговини Јонин сматра да су муслимани зачетници свих немира у тој земљи. У извјештају се, поред осталог, каже:

Am 15. Jänner Abends besuchte mich in Cattaro der russische Minister-Resident Herr von Jonine, auf der Durchreise von Cetinje nach Ragusa befindlich, von wo er angeblich einen Ausflug nach Italien auszuführen beabsichtigte.

*) За ове лјуде назначено је да су Херцеговци.

Er lenkte alsbald den Gespräch auf die Herzegowina und hob hauptsächlich hervor; dass von Muhamedanern die Gerüchte verbreitet werden; dass sich ein russisch-türkisch montenegrinisches Bündniss vorbereite, um den sich steigernden Unruhen in der H(e)rzegowina zu fördern; dass im Sandschak türkische Truppen concentrirt werden, bei Bjelopolje zwei Bataillone aufgestellt seien, Mitrowitza verschanzt und verproviantirt werde, und dass der Fürst von Montenegro mit Dekwisch Pascha eine geheime Zusammenkunft und Unterredung gehabt habe.

Gleichzeitig erwähnte er, dass vor einiger Zeit gegen 50 h(e)rzegowiner Flüchtlinge in Niksić eingetroffen sind, worunter 19 Muhamedaner bewaffnet gewesen sein sollen.

Aus der ganzen Unterredung ging hervor, dass Herr Jonine als Hauptursache aller Unruhen in Bosnien und der Herzegowina die Muhamedaner, welche von Unzufriedenen in Constantinopol dazu aufgereizt werden, hinstellt.

Gerade in diesem Umstande, dass der *russische* Ministerresident die Muhamedaner als die Urheber aller Bewegung bezeichnet, finde ich, Euer Excellenz, eine Bestärkung meiner Ansicht dass vielmehr die Serben als die wesentlich agitatorische und conspirirende Kraft anzusehn sind und bin der Ueberzeugung dass die srpska Omladina in Dalmatien, welche schon im August 1881 hier sich bewegte, sehr zur Erregung der Gemüther in der Krivošie und den Nachbargebieten beigetragen habe, weshalb ich die mir unterstehenden Behörden bei jeder Gelegenheit anweise, den Untrieben dieser Partei mit aller Strenge entgegenzutreten.

(Државни архив Задар, *ibidem*).

4

21 januara 1882. Копија једног извјештаја из Дубровника, упућеног министру иностраних послова грофу Калнокију у Бечу. У извјештају (№ 8 geh.), поред осталог, подвлачи се озбиљност ситуације у Херцеговини:

Weñ man jedoch die Situation in der Herzegowina in Auge fasst, und die treibenden Momente, sowie die vielen latenten oder offenkundigen Beweggründe und Ursachen in Erwägung zieht, welche die Gährung in der besagten Provinz hervorgerufen haben und die räuberischen Ueberfälle zu einem Besorgniss erregenden Aufstande zu steigern drohen, lässt es sich nicht läungnen, dass die dortige Constellation der Dinge als eine sehr ernste bezeichnet werden muss.

Ich verkene gar nicht die Schwierigkeiten, die sich der vollkommenen Pacificirung der Herzegowina und eventuell auch Bosniens entgegenstellen und erlaube mir Euer Excellenz neuerdings zu betonen, dass ich nur in einem raschen, mit imponirender Macht unterstützten Auftreten der österreichischen Regierung die Mö-

glichkeit erblicke, die Bewegung in verhältniss mässig nicht zu langer Frist zu unterdrücken.

(Државни архив Задар, *ibidem*).

31 јануара 1882. Копија телеграма Енглеза Еванса, упућеног из Дубровника »Manchester Guardian«-у. Телеграм носи број 532 и гласи:

Guardian Manchester England

Ragusa Tuesday. Herzegovinians arrived here announce that in parts about Gatzko an armistice has been concluded for twenty days between Austrians and insurgents owing to Montenegrin good offices. It is certain that troops maintain a defensive attitude. Other facts have come to my knowledge but I would not for words alarm the modesty of official censure. Austrian Military Gazette »Wehr Zeitung« enumerates five possible lines of attack***) against Montenegro. The possession of Herzegovina it observes enables Austria practically to surround the Principality and the strip of sea coast including Antivari and Dulcigno might be occupied almost without a struggle. It is interesting to compare this with the language of Russian papers.

Evans.

(Државни архив Задар, *ibidem*).

Уз копију овога телеграма налази се превод на њемачком и допис капетана Ивана Гривичића, датиран у Дубровнику 31 јануара 1882 и упућен Команди ц. и кр. трупа за Далмацију и Херцеговину у Дубровнику. Гривичић износи како је на броду којим се возио од Трста до Дубровника (од 26 до 30 јануара) био један млад човјек у цивилу који му се претставио као Mr. Evans. Еванс је изразио своје симпатије према Кривошијанима и Херцеговцима и изјавио да Аустријанци немају право да их подјармљују. (Познато је да је Еванс са симпатијама пратио и устанак у Босни и Херцеговини (1875—1878) и да је о њему извјештавао јавност у Енглеској. Његово дјеловање није било по вољи аустријским круговима, па је и аустријски цар захтијевао да се томе учини крај.).

Кад је ријеч о Евансу, неће бити сувишно да изнесем изводе из неколико саслушања наших људи пред Котарским судом у Рисну у вези с Евансовим радом.

29 марта 1882 Васо Сеферовић Павлов (Чако) из Горњег Мориња изјавио је да је Еванс причао да је ишао у Кривошије и у друга мјеста гдје има усташа »за видјети како иду међу њима роби, што мисли и што чину«. Сеферовић мисли да је Еванс дошао с намјером да потстиче усташе, да их наговори да се не предају.

**) Тачније: attack.

30 марта 1882 Јово Стијеповић из Рисна изјавио је да му је Еванс приповиједао да је ишао кроз Кривошије, Херцеговину и Босну »за тражити stare munide« (тј. новац), али није рекао да ли се састајао с усташама.

31 марта 1882 поп Јово Васиљевић из Мориња изјавио је да је крајем 1881 дошао пред његову кућу у Ублима Енглеz Еванс у друштву двојице младића и молио да преноћи. За вријеме вечере причао му је Еванс да је дошао да тражи старе ствари и да је прошао Херцеговину, Босну, Нови Пазар и друга мјеста. О политичким стварима није проговорио ни ријечи.

5 априла 1882 Марко Сеферовић из Горњег Мориња изјавио је да је народ причао за Енглеза који је долазио ујесен 1881 у Горњи Морињ да је отишао одатле у Убле да види усташе и да с њима говори.

Истота дана пред истим судом саслушани су Богдан, Љубо и Шпиро Милиновић из Доњег Мориња. Љубо је изјавио да је чуо да је Енглеz отишао (прошле јесени) на Убле да види усташе. Шпиро је рекао да су му прошле јесени приповиједали за неког Енглеза који је говорио да је дошао да види »kakve su zemlje, položaj mjesta i što misli i što čini narod«. Свакоме је плаћао пиће. Кад су га упитали да ли би енглеска влада »primila pod krilo ustaš« , одговорио је да не би могла јер се налази далеко.

6 априла 1882 саслушани су Васо Ристов Милиновић, Лазар Војводић и Митар Сеферовић из Мориња. Милиновић је изјавио да је прошле јесени упознао у свом дућану једног Енглеза који му је рекао да је дописник неких енглеских новина »i da kupuje stare stvari«. Од њега је купио једне старе гусле »za Napoleon u zlato«. Био је међу Кривошијанима и нису му ништа учинили. О политичким стварима није ништа говорио.

(Државни архив Котор, фасц. Кривошијски устанак 1882).

6

14 фебруара 1882. Објава котарског поглавара у Котору о увођењу пријеког суда. Писана је на нашем и талијанском језику. Гласи:

№ 391/res.

Objava

Budući je nastala buna u nekim odlomcima občine Risanske i u odlomku Orahovcu občine Kotorske, i pošto su bez uspjeha ostala sva druga zakonita sredstva upotrebljena za ukinuti ju, izjavljuje se na temelju §a 429 zakona 23 Maja 1873 da postoji potreba prijevremenog suda. Usljed toga uvada se počamši od dana proglašenja ove objave prijeki sud za zločin bune u cijelom obsegu občine Risanske i u odlomku Orahovcu občine Kotorske, nalogom da se svatko uklonit ima od svakih buntovnih poduzeća i poticanja na iste

i svakoga udioničtvovanja u tom, i da se svatko imade pokoriti naredbama koje budu izdane po С. Кр. vlastima radi ugušenja takvog zločina, jer bi inače svatko, tko se po proglašenju ove naredbe krivcem zločina bune pronade, kažnjen bio po strogosti priekoga suda sa smrću.

Što se sa ovim donosi na obće znanje.

Kotor 14 februara 1882.

С. Кр. Kotarski Poglavar.

Budisavljević

(Државни архив Котор, ibidem).

7

1 марта 1882. Фелдмаршаллајтнант барон Јовановић, заповједник тупа за Далмацију и Херцеговину, скреће пажњу на прогласе упућене Србима у Босни и Херцеговини.

Truppen-Kommando in Dalmatien

und in der Hercegovina

Glstb № 1179 det

An

das k. k. Statthalterei Präsidium

Ragusa.

Ragusa am 1. März 1882.

Laut Mittheilung des Ministeriums des Äusseren wurde von Belgrad aus (angeblich in Moskau gedruckte) Proclamationen an alle Serben Bosniens und der Hercegovina in das Okkupationsgebiet eingeschmuggelt; die Kreisbehörde in Mostar confiszirte in der That mehrere derlei Proclamationen, und erliess die entsprechenden Weisungen zur weiteren Untersuchung dieser Angelegenheit.

Nachdem es möglich ist, dass derlei Proclamationen der serbischen Agitatoren auch nach Dalmatien abgesendet worden sind, so beehre ich mich, das Statthalterei Präsidium von Vorstehendem zur weiteren Veranlassung mit dem Beifügen in Kenntniss zu setzen, dass diese auf rothem leichtem Papier gedruckten Proclamationen mit einem gedruckten Einbegleitungsschreiben in Umlauf gesetzt wurden.

Jovanović Fmlt, s. r.

(Државни архив Задар, ibidem).

3 марта 1882 намјесник Далмације фелдмаршаллајтнант Јовановић упутио је котарском поглавару у Котору распис (№ 45 geh.) у коме се понавља садржај претходног акта и наређује да се прогласи одмах заплијене ако се појаве у тамошњем котару.

(Државни архив Котор, ibidem).

26 фебруара (10 марта) 1882. Допис задарске православне Конзисторије, упућен намјеснику Далмације барону Јовановићу у Дубровнику. У допису се одбија оптужба да православно свештенство Далматинско-истарске епархије узима учешћа у изазивању и подржавању устанка у Херцеговини и Јужној Далмацији.

Br. 235

Vaša Preuzvišenost!

Sadržina cjenjenog Odpisa Vaše Preuzvišenosti od 22 Februara t. g. br. 35/geh., duboko je dirnula ovu Konsistoriju i ona, poslje svestranoga razbora iste, dužnošću svojom smatra podnjeti Vašoj Preuzvišenosti sljedeći izvještaj.

Ističe se u pohvaljenom Odpisu, da je osvjedočena stvar, da i pravoslavno sveštenstvo Dalmatinsko-Istrijske Eparhije uzimlje učećša u pokretima omladinskima najprije, zatim da učestvuje u izazivanju i podržavanju današnjega ustanaka u Hercegovini i Južnoj Dalmaciji.

Kakve su, ako ih zbilja ima, tajne težnje omladine, i da li su te težnje zaista ilojalnoga karaktera, kao što se sa njeke strane hoće da pokaže, nije zadaća ove Konsistorije da ovdje razbira. Njoj je poznato samo, da je mladež naše pokrajine htjela u Augustu prošle godine da u Dubrovniku sastavi književno društvo, i da su toj mladeži pojedini sveštenici telegrafski izrazili svoja čestitanja i izjavili želje, da uspješna bude u započetom svom plemenitome radu. U tome Konsistorija nije mogla viditi ništa podozrivo-ga, niti će šta podozrivo-ga ona u tome htjeti viditi sve dotle, dok se jasnim faktima i iz pouzdanoga izvora ne dokaže, da su sveštenici, koji su njoj područni, šiljući one telegrafske pozdrave mladeži, htjeli time da izraza dadu njekim nelojalnim svojim težnjama.

U pogledu pak učestvovanja pravoslavnog sveštenstva ove Eparhije u izazivanju i podržavanju današnjeg ustanaka u Hercegovini i Južnoj Dalmaciji, Konsistorija ne može po svojoj savjesti, a da u punoj smjernosti ne dopusti sebi izjaviti Vašoj Preuzvišenosti, da je pravoslavno sveštenstvo dalmatinsko time grдно osvađeno kod Vaše Preuzvišenosti. Konsistorija u punoj tačnosti pozna je sve i svakoga, koji u njezino područje spada, pozna je, kako svi bez razlike goje najživlje osjeća je vjernopodaničtva prema osvećenoj Osobi Njegova C. Kr. i Ap. Veličanstva i prema Carstvujućem Domu, kako svi bezuslovnu odanost nose prema postojećim državnim zakonima, kako svi strogu pokornost izkazuju prema ustanovljenim građanskim vlastima, kako najposlje i kroz svoje osebno djelovanje i kroz crkvene propovjedi ne propuštaju uveljavati u povjerenje im osobe svetinju podaničke dužnosti i poštovanje prema zakonu. Pri takovom svome poznavanju podvlastnog

joj sveštenstva, Konsistorija smije svečano zajamčiti, da nema jednoga u njenom području, koji nebi gojio tih vjernopodaničkih osjećaja i koji bi naklonjen bio izkazivati ma i najdalju protivnost, postojećim zakonima, a još manje, da bi voljan bio nagovarati ma koga bilo na tu protivnost, ili podpomagati one, koji te protivnosti izkazuju. Osobitim pak načinom Konsistorija poznaje one, koji su na glavi užih područja, kao nastojatelje manastira, okružne protoprezvitere i upravitelje duhovnih učenih zavoda, i proniknuta kao što jest najdubljim vjernopodaničkim osjećajem, prvom i najsvetijom dužnošću svojom bi smatrala ukloniti sa uprave bilo manastira, bilo protoprezviterata, bilo učevnoga zavoda, osobu, u pogledu koje bi mogla i najmanju sjenku podozrenja začeti, da ne goji čistih vjernopodaničkih osjećaja i da nije bezuslovno odana zakonu. Uvjerena u tim osobama, koje starija mjesta u Eparhiji i zauzimlju, Konsistorija, prema odnosnim izvještajima, što od istih periodično dobija, smije zajamčiti, da i svi drugi, koji u područje istih spadaju, jednake osjećaje goje.

Od kuda i ko je mogao kod Vaše Preuzvišenosti tako nemilo osvaditi pravoslavno sveštenstvo ove Eparhije, Konsistorija ne dopušta sebi ispitivati, smatraće svakako svojom dužnošću kroz najkraće vreme dostaviti do znanja Vaše Preuzvišenosti jedan najnoviji čin, što se je ovdje sa pravoslavnom Seminarijom dogodio i koji će do očiglednosti pokazati, do kakve drzkosti može doći osvaganje na mirno i lojalno sveštenstvo ove Eparhije.

Ponavljajući svoje duboko sažaljenje o sadržini gorepohvaljenoga Odpisa, Konsistorija, premda i uvjerena u svakome obziru o najplemenitijim podaničkim kakvoćama svijui i svakoga od područnoga joj sveštenstva nije propustila ipak dati svima svoj savjet i opomenu kroz naročitu okružnicu, koju u prilogu ima čast dostaviti, da svaki nastoji djelovati samo i isključivo u granicama svoga djelokruga i da primjerom svojim pokazuje, koliko sveta za svakoga mora biti vjernopodanička dužnost i poštovanje zakona.

Iz sjednice Konsistorijalne

U Zadru, 26 Februara 1882.

Potpis nečitljiv

10 Marta

Уз овај допис приложена је окружница Конзисторије која гласи:

Број 235.

Причесњејшим Архимандритима, чесњејшим протопресвитерима, благоговјејним душепопечитељима, госп. професорима Богословије, и госп. вјероучитељима средњих и елементарних школа богоспасајеме Епархије далматинско-истријске.

У оном часу, када мудра Влада Његова Царско-Краљевског и Апостолског Величанства, Нашега Најмилостивијега Цара и

Краља, следећи темељним законима наше Монархије и поступајући у свему по напутцима истих, како би се тиме углед државе обезбједио, ред и мир у земљи очувао и грађанска сигурност сваком ујамчила, улаже све своје старање, да све аустро-угарске поданике изједначи, колико у уживању права, толико и у вршењу поданичких дужности, — у оном истом часу, предавајући се забораву закон евангелски, да треба одати божије Богу, а цареву Цару, предавајући се забораву света поданичка дужност у појединим крајевима наше Монархије, диже се бунтовнички глас и оружјем у руци устаје се против државних закона и против штитника тих закона у злој намјери, да се тиме углед наше Монархије понизи, да се ред и мир у земљи поруши и да се опасности грађанска сигурност изложи.

При таквом плачевном стању ствари дужност најприје Каноничка, затим вјерноподаничка позивље ову духовну власт, да дигне свој глас и савјета и опомене свима, који у њезино подручје спадају, да се сви скупа и сваки посебно сјети вјерноподаничке своје дужности, коју је дужан најприје према освећеној особи нашег премилостивог Цара и Краља Франца Јосифа I., и према узвишеном Његовом Дому, затим према темељним државним законима. — Стављајући уз то вјерноподаничку дужност пред очи свима и свакоме, колико је потребито, да државни закони наше Монархије од свију свето штовани буду, и колико су они сами собом благотворни по ред и сигурност грађанску, духовна ова власт даје свима и свакоме савјет и опомену, да се клони свакога опћења, било у ријечи, било у писму, било у дјелу са онима, који осјећај вјерноподаништва данас погазише и темељне државне законе порушише, а наиме са онима, који противдржавничке мисли проповједају или гоје, и који у устанку у јужној Далмацији и Херцеговини учествују, или исти устанак којим било начином подпомажу.

Давајући овај савјет и ову опомену, духовна ова власт мора ставити пред очи свима и свакоме, да према § 8. закона од 7. Маја 1874. године, који год од оних, који у подручје ове власти спада, затече се, да је изишао из свога законом му строго одређеног дјелокруга и допустио је себи ма какав било чин извести или сношај ма и најдаљи имати са особама, које противдржавничке мисли гоје или проповједају, или је допустио себи ма какав политички изказ у ријечи, у писму у дјелу, који би тежио к' уздржању и развијању устанка — сваки тај биће исти час свргнут и према њему биће поступљено по казним законима. Ова духовна власт гоји наду, да ће на савјет овај њезин најозбиљнија пажња обраћена бити и да ће сваки, држањем себе строго у границама свога дјелокруга и својим опћим поступањем, колико особним толико марљивим и неуморним настојањем, да и сваки онај, који се у подручје његове дјелатности налази, одгаја вјерноподаничке осјећаје, показати се достојним своје службе, ревним приврже-

ником државних закона и безусловно вјерним подаником свога Цара и Краља, опћег нашег најмилоствивијега Господара.

Из сједнице Конзисторијалне

У Задру 26, фебруара 1882.

10. марта

Потпис нечитљив

(Државни архив Задар, *ibidem*).

9

25 марта 1882. Копија писма кнеза Николе Петровића намјеснику Далмације барону Јовановићу у Дубровнику. Залаже се да се пусти на слободу сердар Мијат Радовић који је осуђен на 15 мјесеци тешке тамнице. Копија писма гласи дословно:

Negovom Prevoshoditelstvu Gospodinu
Namjesniku Generalu Baronu Jovanoviću

Dubrovnik.

Dragi Gospodine Barone!

Sa saželenjem razabro sam, da je, među ostalijema prestupnijma i Serdar Mijat Radović iz Mostara osuđen na 15 mjeseca teške tavnice.

Serdar Mijat činio je za vrijeme ustanka u god. 1875 i posle znatijeh uslugah Crnoj Gori, koje mu ja zaboraviti nemogu.

U toliko više žao mi je nesmotrenošću svojom kompromitovao se pred vlastima Austro-ungarskijem, a tijekom sebe i svoju famelju unesrećio.

Poznajući tjelesni i duševni sastav Mijatov, ja sam uvjeren, da on neće moći uzdržati dosuđenu mu kaznu.

Jedno to, a drugo obzir na Njegovu nevinu familiju i naročito na suze nejakoga sina njegova Dušana, koji se ovdje nalazi na školama, pobudiše me, da se preko ovoga pisma, koje će Vama predati sin zatvorenoga Mijata obratim k' Vama, Gospodine Barone, s' molbom da svojim putem i načinom podjejtvojete da se Mijat Radović pusti na slobodu, pod uslovom da dađe od sebe revers o vjernosti i odanosti Austro-Ugarskoj monarhiji, pa pod tijekom uslovom ili da živi mirno u Mostaru, ili da se familijom preseli ovamo u Crnu Goru.

U tom slučaju nema sumnje da bi i brat njegov, V, pop Pero Radović koji se danas nalazi među ustašima, napustio s' mjesta onaj tumarajućii život, i vrino se u svoje rodno mjesto Bratač, ili da se nastanio i on u Crnoj Gori.

Ja sam uvjeren, Gospodine Barone, da ćete uvidjeti mogućnost i ujelisgodnost izvedenja ove moje preporuke, i u tom uvjerenju očekujući povolan rezultat ostajem srdačno vas pozdravljajući.

Cetinje 25 Marza 1882

Nikolas, m. p.

(Државни архив Задар, *ibidem*).

10

10 априла (1882). Концепт телеграма Е. Будисављевића, котарског поглавара у Котору, Намјесништву у Задру о проласку војводе Мусића кроз Котор на путу за Цетиње.

N^{ro} 336
res

Statth. Präsidium

Zara

Vojvode Musić ist mit Begleitung gestern Abends mit Lloyd Dampfer hier angekommen und heute früh nach Cetinje weiter gereist. Zweck der Reise unbekannt.

10—IV

E. Bud.

(Државни архив Котор, *ibidem*).

11

12 априла 1882. Копија одговора намјесника Далмације барона Јовановића кнезу Николи Петровићу на његово писмо од 25 марта 1882 у вези с пуштањем на слободу сердара Мијата Радовића.

Ваше Височанство!

Имао сам част примити штовани лист Вашег Височанства од 25 Марта т. г. и на исто частим се доставити да питање о Сердару Мијату Радовићу из Мостара не припада округу моје дјелатности, зато што о преинаци-или опроштају једне казни, коју је судбена власт у Херцеговини издала, врху које могла би само Земаљска Влада истрагу извести.

Ништа мање нијесам пропустио жељу Вашег Височанства јавити Његовој Преузвишености Грофу Калнокију нашему Министру инострани посалâ, и уфам се да ће исти по Вашој жељи сва могућна средства употребити.

С' радошћу употребљујем ову прилику да Вашему Височанству изразим моје дубоко почитање и остајем особитим поштовањем.

Вашег Височанства

Дубровник 12. априла 1882

Понизни слуга

(Државни архив Задар, *ibidem*).

12

16 септембра 1882. Извјештај жандармериске станице у Рису упућен Котарском поглаварству у Котору. У њему се износе неки интересантни детаљи у вези с Кривошиским устанком 1882, те га доносим дословно:

С. К. 9-to Pokrajinsko Oružničko Zapovjedništvo 6-ti Razdiel Br. 383

Postaja u Risan Br. 11

Slavnom

С. К. Kotarskom Poglavarstvu

и

Kotor.

U koliko mi je poznato kao što sam i u razgovoru od Vasa Čatovića, Petra Markova Čelovića i više drugih osoba čuo, najveći protivnici uvođenju domobranstva i uzrok nemira t. j. ustanka Krivošijana na oružije jesu bili bivši načelnik Andro Gjurković, prisiednici Nikola Popović i Lazar Čuković, občinski tajnik Mitar Katuriće i Lazar Nikolin Gjurković, kao isto i poznati bjegunci Jovo i Mato Katuriće, Mitar Čatović, Gjuro Čelović, Ilija Mrdžan, Simo, Milo i Leso Dakov Filotić, Marko Andrijin Subotić i Stevo Vukov Vidović.

Na čelu ovije stajao je Andro Gjurković kod koga su se ovi sa glavarim Krivošinskim u njegovoj kući češće sastajali i dogovore držali kako će Krivošijane na ustanak potaknuti.

Ka(d) se ćuknulo, da vlada namjerava uvesti domobranstvo započeli su ovi potajno na suprot raditi, te nastojaše veće kod izbora občinskih, da izaberu one članove koje su protivnici vladi i one koje mogu zavoditi kako oće, što je najbolji dokaz da su sami viećnici kao Mitar Čatović, Gjuro Čelović, Marko Subotić, Stevo Vukov Vidović, Ilija Mrdžan i Simo Dakov Filotić na oružije uzkočili a svi skupa prvo Krivošijane na ustanak nagovarali.

Da se ovako vieće ustroji najviše je radio Andro Gjurković, Nikola Popović, Lazar Čuković, Mitar Katuriće i Lazar Nikolin Gjurković.

Ovi su 1881 na dan poklada javno svoju m(r)znju proti vladi i uvođenju domobranstva pokazali, zašto po upravi Obćinskog Upraviteljstva i Lazara Nikolina Gjurkovića agenta od Lojda bi naperena demonstracija, načinivši kip od slame odjeven kao što imade biti odjeveno Bokezko domobranstvo, i u istom kipu bi preko 150 komađa fišeka kojem kipu za dovršiti demostraćiju odsiekoše glavu i zapališe a fišeci stadoše prskati.

Da su ovo Andro Gjurković, Lazar Gjurković, Nikola Popović, Dmitar Katuriće, Lazar Čuković i više spomenuti Risanski bje-gunci za rugu i posprd učinili mogu ja firer Ante Kravanja Oru-žnik Josip Jakeliće i Capo od finanze Ante Marković posvjedočiti kao i isto da su ovi javno govorili da se neće nikad zakonu pokoriti, te da su kod svake prigode Krivošijane na nemir nagovarali.

Kad je Gosp. Kotarski Poglavar Budisavljeviće prvi put radi uvođenja domobranstva u Risan došao, i Krivošijanske glavare skupio da im stvar raztumači, Andro Gjurković lukavim načinom je nastojao da narod nepristane na davanje domobranstva.

Opetovano Andro Gjurković je podupirao s govorom protivnike uvođenja domobranstva, u skupštini kad su poglavari Krivošinski bili pozvani pred Gosp. Kotarskog Poglavara Budisavljevića i gosp. Poslanika Vojnovića da jim se kaže odgovor na njihovu molbu koju su radi oprosti domobranstva na Njihovo Velićanstvo bili opravili.

Dalje je Gjurković iz zločeste namjere razgradio sastanak načelnika Boko-kotorskih koji su se imali sastati i dogovoriti da zakon prime i da samo neke oblakšice od vlade traže. — Ovdje nije bilo dosta da on sam nećede na skupštinu doći, nego zavede kroz njegovu lukavost i neprijateljstvo vladi i druge načelnike pravoslavne vjere kao Novskog, Gerbaljskog, Paštrovskog itd.

Ovu mogu isti načelnici i Gospodin Lipovac iz Kotora koji je ovu skupštinu pozivao posvjedočiti.

Ove sve zle namjere biše od rečeni občinski članova ugovorene.

Isti su imali obćenje i dogovore sa nekim Cernogorcim kao Lazar Čuković sa poznatim nami protivnim Vojvodom Anton Daković iz Grahova.

Dalje na Petrovdan godine 1881 načelnik Gjurković i društvo mu sakupiše narod celog Risna i do 200 Krivošijanah i Ubljana te sastave litiju (prošekciju) pod oružije koliko da idu u boj. Andro Gjurković, Jovo i Mato Katuriđ, Mitar Čatović, Lazar Čuković i Simo Dakov Filotiđ ovi su bili odjeveni i oboružani sa sabljama o boku kao vojskovođe, te tako sa velikom pucnjavom učine kraj i ovoj demonstraciji sokoleći Krivošijane e Ubljane.

Jedne večeri prošlog lieta pred kafanom Rista Subotića čuo sam gdje je javno Mitar Katuriđ rekao (:) »Krivošijani i svi Bokeži imaju pravo da nedadu domobranstvo; zašto Baron Rodiđ jest nas prevario kad je na Knezlacu***) mir sklopio snama, tu je tvrdu vjeru zadao da naši sinovi jesu za uvijek prosti od svake službe vojničke.«

Ilija Merdžan sada odsutan jest pred poštarskim Uredom govorio jednom Krivošijaninu gdje je čuo Marko Ivanov poštarski činovnik (:) »nedajte domobranstvo pod nikakav uvjet a mi ćemo vam u svemu u pomoć biti.«

U koliko mi je poznato prije neg su se Krivošijani uzbunili, mal da ne svaki Risanat posiedovao je ostragušu i Revolver kao isto i fišeka kojih su kupovali iza Rata Tursko-Cernogorskog, kad razoružanja od ostraguša nije se možda nikakva našla već gdje koi Revolver i mali broj fišeka.

Od posiednika ostraguša mogu nekoje navesti kao Nikola Popović imao je dvi ali tri, Lazar Čatović dvi, Gjuro Čelović jednu, Andro Gjurković jednu, Ilija Mrdžan jednu, Spiro Vidović dvi itd.

Toliko mogu donjeti do znanja toj Slavnoj Vlasti.

Risan, 16 Septembra 1882

Portada Wachtr
Д-р Хајрудин Ђурић

(Државни архив Котор, ibidem).

***) Treba: Knezlazu (u Krivošijama).